

Costel Vicențiu RUGINĂ

POLITICA CONFESIONALĂ A TĂTARILOR ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC ÎN SECOLELE AL XIII-LEA ȘI AL XIV-LEA

THE TATAR CONFSSIONAL POLICY ON THE ROMANIAN TERRITORY BETWEEN THE 13TH AND THE 14TH CENTURIES

Abstract: The hereby study aims at synthesizing the distinctive features of the Tatar confessional policy in the 13th century and the first half of the 14th century, when they have governed, among others, the extra-Carpathian Romanian territory.

By focusing upon the general features of the Tatar leaders' confessional policies, the author outlines the extremely important geopolitical perspective conferred to religion in the aforementioned complex context, when the Romanian territory was sought after by various military forces, such as the Hungarian Kingdom or the Italian Maritime Republics, as well as other orthodox powers (the Byzantine Empire and several Bulgarian political entities).

All these elements allow for a better understanding of the forces that shaped the Romanian nation in this respective period and also lead to the formulation of a better explanation of the conditions having led to the formation of the Romanian states and the organization of their church in the second half of the 14th century.

Keywords: Tatars, confessional politics, Romanian space

*

Începutul secolului al XIII-lea a fost marcat de un important eveniment care a avut implicații majore asupra spațiului sud-est european și est european atât din punct de vedere politic, cât și religios: cruciada a patra. Ea s-a soldat cu cucerirea Constantinopolului, împărțirea Imperiului Bizantin și crearea Imperiului Latin de Răsărit. Vechiul conflict dintre Biserica catolică și cea ortodoxă a fost exacerbât. Cruciei, principalul mijloc al luptei creștinismului împotriva amenințării supreme reprezentată de islam, i-a fost denaturată esența, în 1204, prin devierea săvârșită de venețieni, anume din drumul ei spre Locurile Sfinte către Bizanț a cărui capitală, Constantinopolul, oraș creștin, a devenit ținta întreprinderilor militare a forțelor Occidentale. Pe ruinele vechii *împărății* a luat naștere un Imperiu

Analele Universității „Dunărea de Jos” Galați, seria 19, Istorie, tom VIII, 2009

Latin dominat de venețieni și condus în mare parte a scurtei sale existențe de împărați nevolnici. Pe lângă acesta au fost create câteva state latine precum și trei state grecești: Imperiul de Niceea, Imperiul de Trapezunt și Principatul Epirului.

Fărâmițarea Imperiului Bizantin ortodox și instalarea la Constantinopol, centrul lumii ortodoxe, a latinilor catolici, au fost evenimentele care au marcat începutul unei lungi perioade de confruntări politice și militare care au avut ca principal efect, pe lângă starea de haos creată, slăbirea forțelor creștine în raport cu cele musulmane.

Cucerirea Constantinopolului de către latini în, 1204, a avut urmări profunde, în primul rând pe plan spiritual, deoarece catolicismul a lovit centrul lumii ortodoxe. Prestigiul Bisericii ortodoxe a fost drastic diminuat în condițiile în care centrele ortodoxe existente la momentul 1204 – Niceea, Târnovo, Thesalonic, Kiev și altele – nu aveau suficientă autoritate pentru a prelua poziția Patriarhiei ecumenice din Constantinopol și pentru a contracara, în termeni reali, ofensiva tot mai amenințătoare a catolicismului.

În viziunea papei Inocențiu al III-lea, instaurarea latinilor la Constantinopol – considerat centrul *schismei* – ar fi trebuit să atragă după sine trecerea întregului spațiu ortodox sub obediența Romei. Iluzia papalității, că existența Bisericii Ortodoxe nu mai avea sens, s-a dovedit a fi de scurtă durată. Măsurile intransigente luate de papalitate față de clericii greci amenințați cu latinizarea au avut ca efect constituirea unor puternice centre de rezistență politică și religioasă în spațiul ex-bizantin. Astfel, în 1208, la Niceea, a fost ales un nou patriarh ecumenic, în persoana lui Mihail al IV-lea Autoreanos, recunoscut de aproape întreaga Biserică ortodoxă greacă, iar ulterior și de alte zone ortodoxe. Această acțiune a reprezentat un răspuns la politica dură și intransigentă a papalității față de Biserica ortodoxă. Deși a fost un succes pe plan spiritual al ortodoxiei, totuși acțiunea în sine a avut o importanță la fel de mare pentru Theodor I Lascaris, încoronat de proaspătul patriarh ecumenic ca basileu al Imperiului de Niceea, stat care se anunța ca principal candidat în cursa pentru restaurarea Imperiului bizantin. Acest relativ succes al Bisericii ortodoxe a atras după sine reacția papalității. Aceasta a definit în timpul lui Inocențiu al III-lea principalele direcții de politică în problema refacerii unității Bisericii, politică urmată cu consecvență, în tot secolul al XIII-lea, de Roma. Conciliul de la Lateran (1215 – Conciliul IV)¹ a scos în evidență direcțiile politicii papalității în problema răsăriteană și anume refacerea unității Bisericii creștine prin eliminarea schismei. În viziunea papalității, acest fapt era posibil prin

---

¹ Ș. Papacostea, *Români în sec. al XIII-lea. Între cruciată și Imperiul Mongol*, București, 1993, p.74.

menținerea cu orice preț a Imperiului latin și prin declanșarea unei virulente propagande catolice dublată de o ofensivă politică și militară asupra lumii ortodoxe, des-cumpănită și lipsită de coeziune după căderea Constantinopolului.

Propaganda catolică a fost orientată către spațiul est-european, care la începutul sec. al XIII-lea prezenta o situație politică dominată de nesiguranță și incertitudine cauzate de ultimele invazii turanice din stepa euro-asiatică. Aceste ultime migrații au provocat fărâmițarea unor state și chiar au atras după sine dispariția sau îngreunarea procesului de întemeiere a unor organisme statale pe teritorii întinse precum spațiul românesc extracarpatic. Cel mai elocvent exemplu l-a reprezentat Rusia, unde la începutul sec. al XIII-lea exista o pronunțată fărâmițare statală și interminabile lupte pentru putere și supremație, care au creat o stare de haos. Și asta într-un moment în care la porțile Europei și-au făcut apariția mongolii. Această stare de nesiguranță, combinată cu noul pericol extern apărut, a creat condiții favorabile propagandei catolice, aceasta câștigând teren în Rusia, unde unii cnezi s-au arătat dispuși să accepte supremația Romei. În Bulgaria, nevoia de recunoaștere internațională l-a determinat pe Ioniță Caloian să recunoască și supremația Romei. Cumanii păgâni, speriați de spectrul invaziei mongole, au cerut și ei papei să fie creștinați². Aceste succese au creat o stare de optimism papalității, care a generat inițiativa găsirii Ungariei Mari³ despre care se credea că este undeva pe Volga. Creștinarea Ungurilor de pe Volga ar fi însemnat cuprinderea spațiului rus ortodox între ungurii din Panonia și cei de pe Volga, prin urmare între forțe catolice.

Deși suveranii ortodocși (fie bulgari, fie ruși) au făcut concesii Romei, propaganda catolică s-a lovit în spațiul ortodox de o puternică opoziție din partea populației care în Evul Mediu a manifestat un atașament profund față de Biserica ortodoxă. În cele din urmă, Roma a suferit un eșec atât în spațiul bizantin, cât și în cel bulgar și rus, ceea ce a determinat papalitatea să identifice schisma cu erezia, iar pentru eliminarea ei să facă apel la cruciadă. Ortodocșii schismatici, din teritoriile dominate de catolici, au devenit acum și eretici, motiv pentru care, indiferent de rang, erau considerați inapți pentru a stăpâni pământuri și a avea privilegii, fiind expuși deposedării. Această politică, promovată de papalitate începând cu sec. al XIII-lea, s-a făcut simțită în aria de putere a catolicismului din spațiul est-european.

---

² În 1223 la Kalka o armată cumano-rusă a încercat să oprească corpul expediționar trimis de Ghinghiz-han la nord de Caucaz, dar fără succes. Dezastrul suferit de cumani a avut ca efect migrarea spre vest a unor triburi, căutând protecție de la regii unguri. În schimbul acesteia erau dispuși să accepte convertirea la creștinism. Într-adevăr, inițiativa convertirii la creștinism a aparținut turanicilor. Vezi DRH, D, I, nr. 6.

³ Vezi Ș. Papacostea, *op.cit.*, p. 88-89.

Consecințele aplicării acestei politici s-au simțit cel mai profund în zonele grecești stăpânite de latini și în spațiul românesc, mai întâi intracarpatic și apoi extracarpatic.

Spațiul românesc în contextul ofensivei catolice, în prima jumătate a sec. al XIII-lea

Hotărârile Conciliului de la Lateran privind propaganda catolică în lumea ortodoxă nu puteau rămâne fără urmări asupra spațiului românesc, deoarece vârful de lance al acestei politici îl reprezenta Regatul ungar, care în acel moment se afla într-o continuă expansiune spre răsărit. De reținut este faptul că Regatul ungar a dus în sec. XI-XII o politică de toleranță religioasă, în teritoriile sale coexistând într-o relativă armonie diferite religii și confesiuni, iar popoarele aflate sub puterea regelui beneficiau de o largă autonomie politică și administrativă⁴. În acest cadru larg se înscria și populația românească din Transilvania care, deși fusese supusă dominației maghiare, a beneficiat de o largă autonomie. Această atitudine era firească în condițiile în care cucerirea Transilvaniei nu se realizase pe deplin, iar o înăsprire a asuprairii crea probleme unei dominații insuficient consolidate. De asemenea, teritoriul nou cucerit trebuia apărat de raidurile turanicilor din nordul Mării Negre, iar forțele Regatului ungar erau insuficiente, motiv pentru care s-a făcut apel și la forțele locale, care în schimb și-au păstrat autonomia. După 1204, Regatul ungar a fost atras în politica de cruciadă a papalității, având misiunea de a lupta împotriva schismaticilor. Roma nu mai era dispusă să accepte existența în Regatul ungar, stat catolic, a adepților Bisericii răsăritene, motiv pentru care regii unguri au fost în permanență presați să rezolve această problemă și să impună în Regat principiul unității de credință, firește credința catolică. Propaganda catolică a venit și în întâmpinarea ambițiilor puterii laice care își manifesta intenția de a deposeda de bunuri Biserica ortodoxă și pe nobilii români ortodocși. Prin urmare Biserica ortodoxă românească din Transilvania a fost supusă unei duble presiuni: una religioasă venită din partea papalității și una politică venită din partea puterii laice maghiare. Într-adevăr, în Ungaria, în paralel cu ofensiva catolicilor împotriva schismaticilor, s-a declanșat o ofensivă de o mai mare intensitate, care viza deposedarea aderenților la schismă de stăpânirile lor, dar și eliminarea acestora din viața politică. Ofensiva începută în 1204 a avut ca efect suprimarea autonomiei a numeroase țări românești și a structurilor ecleziastice ortodoxe existente. Încă din 1205 a fost suprimată episcopia

---

⁴ *Ibidem*, p.70.

ortodoxă din „Țara fiilor lui Bela cneazul”⁵, această acțiune fiind urmată în mod sigur de dispariția cnezatului însuși. Prin urmare, se constată faptul că eliminarea vechilor autonomii românești a fost dublată de efortul de asimilare confesională a populației românești ortodoxe, dar și a popoarelor de altă religie. Formele de organizare ecleziastică și politică ale românilor din Transilvania au făcut cu greu față presiunii catolice declanșate de Regatul maghiar în contextul cruciadei lansate asupra Europei Răsăritene. Multe din autonomiile românești și-au încetat existența după 1204, același lucru petrecându-se și cu structurile ecleziastice ortodoxe. Această presiune a avut însă și un efect pozitiv, și anume, a precipitat tendința de unificare a formațiunilor politice românești și a amplificat lupta pentru supraviețuire.

Începutul sec. al XIII-lea a marcat și debutul ofensivei maghiare în Balcani și în ținuturile extracarpatic. Această ofensivă declanșată de Regatul ungar a fost intens cerută de papalitate și se încadra în noul val de cruciadă împotriva schismei. Bulgaria devenise o prioritate pentru papalitate și Regatul ungar după ce Ioan Asan al II-lea a renunțat să mai recunoască primatul Romei și a încheiat alianță cu Imperiul de Niceea împotriva Imperiului latin. Necesitatea salvării Imperiului Latin de Răsărit, sufocat de presiunea la care era supus de bulgari și greci, a determinat Roma să încredințeze regelui Ungariei, Bela al IV-lea, o nouă misiune de cruciadă. Deși a acționat la presiunile papalității, Regatul ungar și-a urmărit cu consecvență propriile interese în aceste zone.

Cruciada contra Bulgariei trebuia pregătită prin ocuparea unor poziții favorabile în spațiul extracarpatic și la Dunăre. Astfel a început ofensiva politică și religioasă a Ungariei în spațiul românesc extracarpatic. În cadrul acestei ofensive regele Andrei al II-lea a acordat un rol important Cavalerilor Teutoni așezați în Țara Bârsei⁶. Inițial aceștia aveau misiunea de a apăra regatul de atacurile cumanilor, ceea ce au și făcut, dar teutonii nu s-au mulțumit doar cu organizarea defensivei ci au declanșat acțiuni ofensive care au deschis drumul Ungariei spre Dunăre și Marea Neagră. Deși conflictul apărut între rege și teutoni s-a soldat cu alungarea acestora, totuși Regatul ungar și-a păstrat în continuare poziții puternice în spațiul extracarpatic. Locul teutonilor a fost luat de cumani. Aceștia, după dezastrul suferit la Kalka în 1223⁷, s-au separat, iar un grup s-a deplasat spre apus, nu în scop de

---

⁵ DIR, C, veacul XI, XII, XIII, 1, p.29.

⁶ Informații suplimentare despre aria controlată de cavalerii teutoni în Țara Românească și activitatea lor în volumul *Din cronică relațiilor româno-ungare în sec. XIII-XIV*, București, 1981, p. 9-48.

⁷ Vezi R. Grousset, *L'empire des steppes. Attila, Gengis-Khan, Tamerlan*, Paris, 1939, p. 306-308; V. Spinei, *Ultimele valuri migratoare de la nordul Mării Negre și la Dunărea de*

jaf – după cum le era obiceiul – ci ca să caute protecție din partea Regatului ungar, fiind dispuși să accepte convertirea la creștinism. Solicitarea cumanilor a fost imediat acceptată de papalitate, iar un rol important l-a avut principele Bela, viitorul rege al Ungariei, care a sesizat viitoarele avantaje ale acestei acțiuni. Bineînțeles că Bela se gândea în primul rând la avantajele Regatului ungar și nu la cele ale bisericii. În viziunea lui, Dunărea și Marea Neagră reprezentau o prioritate pentru politica expansionistă a Ungariei, începută în sec. al XIII-lea. Acest fapt a fost scos în evidență de mai multe acțiuni desfășurate în spațiul românesc extracarpatic. Este vorba despre înființarea Banatului de Severin, aducerea teutonilor, iar apoi înființarea episcopiei cumanilor. Aceste succese politice obținute de Regatul ungar în spațiul extracarpatic și la Dunăre creau premisele unei posibile cruciade în Bulgaria. Ofensiva politică maghiară în spațiul extracarpatic a fost dublată de o insistentă propagandă catolică simțită din plin de către populația românească ortodoxă. Această propagandă a fost făcută de către misionarii dominicani și urmarea extirparea schismei din teritoriile românești de la sud și est de Carpați și să aducă masa populației românești în obediența Romei. Prin urmare, la începutul sec. al XIII-lea s-a putut constata existența unei constante și continue presiuni catolice și politice în spațiul românesc atât intracarpatic, cât și extracarpatic. Această presiune a anihilat în mare parte autonomiile românești din Transilvania și tindeau să facă același lucru și în spațiul extracarpatic.

Dacă, în ceea ce privește organizarea ecleziastică ortodoxă din Transilvania, documentele au scos în evidență suprimarea acestora de către unguri, pentru spațiul românesc extracarpatic, izvoarele ne indică faptul că românii au dovedit o dârză opoziție față de propaganda catolică⁸. Puținele documente din prima jumătate a sec. al XIII-lea ne ajută să înțelegem care era stadiul de organizare ecleziastică a Bisericii ortodoxe în spațiul românesc extracarpatic și la Dunărea de Jos. Deși acest teritoriu a fost foarte des traversat de misiuni creștine catolice dominicane, în drumul lor spre spațiul rus și cuman, totuși informațiile sunt foarte puține, poate și din cauza tendinței de a integra acest teritoriu în cel dominat de migratori. Înființarea episcopiei cumanilor în 1228 și numirea unui episcop în persoana călugărului dominican Teodoric au reprezentat un moment favorabil consemnării unor informații utile referitoare la structurile ecleziastice ortodoxe din spațiul românesc extracarpatic.

Jos, Iași, 1996, p. 202-203; Al. Gonța, *Românii și Hoarda de Aur (1241-1502)*, Munchen, 1983, p.38-39.

⁸ Singurul izvor de care dispunem e corespondența dintre papalitate și regele Bela al IV-lea; amintim scrisoarea papei Grigore al IX-lea din 14 noiembrie 1234.

Înființarea episcopiei cumanilor a însemnat un succes al papalității, care însă s-a datorat interesului „mai mult politic”⁹ manifestat de principele Bela, dar și zelului afișat de către dominicani. De asemenea această reușită trebuie încadrată în categoria mai vechilor încercări ale Regatului ungar de a-și întinde autoritatea, mai întâi spirituală și apoi politică, în spațiul extracarpatic. Acțiunea papalității și a Regatului ungar, privită dincolo de tenta ei de prozelitism catolic, ne interesează, deoarece în documentele emise s-au făcut referiri la români fiind scoasă în evidență foarte posibilă existența a unor structuri ecleziastice ortodoxe ale acestora.

Scrisoarea papei Grigore al IX-lea din 14 noiembrie 1234 adresată viitorului rege Bela al IV-lea a scos în evidență pe de o parte faptul că episcopia cumană se afla dincolo „de munți”¹⁰, deci de Carpați, iar pe de altă parte faptul că populația majoritară de pe teritoriul episcopiei era cea românească. Toată scrisoarea face referire la populația românească net majoritară și care dispunea de anumite structuri ecleziastice. Faptul că papa vorbește de „pseudo-episcopi”, iar mai jos de episcopi taxați drept falși, implică ideea că în zonă existau mici formațiuni politice românești, probabil cnezate. Existența acestora reclamă faptul că românii aveau o organizare bisericească, dar vorbim despre biserici autohtone rudimentare cu episcopi itineranți¹¹ care întrețineau raporturi cu unul din scaunele episcopale din Dobrogea, probabil Dristra sau chiar Vicina. Existența unor structuri ecleziastice ortodoxe la români explică eșecul înregistrat de catolici în acest spațiu. În scrisoare papa își manifesta îngrijorarea pentru faptul că românii ortodocși reprezentau un puternic factor de asimilare a secuilor și sașilor, tocmai elementele catolice. Prin urmare acțiunea românilor amenința grav pozițiile catolicismului în sfera extracarpatică. Această amenințare nu era posibilă decât în condițiile existenței unor mici formațiuni politice românești care să poată susține structuri ecleziastice de tip episcopal. Deși ne lipsesc informații certe despre aceste formațiuni politice românești, trebuie totuși să acceptăm existența unora înainte de 1247 și nu doar după acest an când Diploma Cavalerilor Ioaniți ne oferă informații¹².

Cnezatele și voievodatele amintite în diplomă, ca fiind în anul 1247, existau cu siguranță și înainte de 1241. Existența lor și menționarea de către papă a falșilor episcopi greci ai românilor implică existența unor structuri ecleziastice între Carpați și Dunăre și chiar în Moldova. Spunem

---

⁹ Principele Bela sa afla în conflict cu tatăl său regele, Andrei al II-lea, și spera să folosească forța militară a cumanilor în scopuri proprii,

¹⁰ DIR, C, veacul XI, XII, XIII, 1, p.275-276 și DRH, D, I, p. 20-21.

¹¹ Vezi V. V. Munteanu, *Spiritualitatea bizantină și românească*, Timișoara, 2004, p.117.

¹² Textul diplomei acordate cavalerilor ioaniți de Bela al IV-lea în 1247 se găsește în: Hurmuzaki, I, p.249-253; DRH, D, I, p.21-28.

asta deoarece rezistența românilor în fața catolicismului și existența „pseudo-episcopilor” nu trebuie interpretată ca o activitate propagandistică a ierarhilor sud dunăreni. Ținând cont de strânsa legătură dintre puterea laică și cea ecleziastică în tot Evul Mediu, consider că menționarea de către papă a unor episcopi ai românilor în spațiul extracarpatic reclamă în mod necesar existența unor formațiuni politice locale.

Referitor la structurile ecleziastice informațiile lipsesc, probabil și datorită nesiguranței politice din zonă cauzată de invazii și războaie, iar în condițiile date aceste structuri ecleziastice au avut un caracter temporar. Problema care se pune este de cine anume aparțineau aceste episcopii nord-dunărene. Probabil ele depindeau de mitropoliile sud-dunărene: Vidin, Dristra, Târnovo, Vicina, precum și de mitropolia Haliciului. Aceste mitropolii și-au exercitat vremelnice sau chiar permanent autoritatea în teritoriile extracarpatică, fapt dovedit de numeroasele descoperiri arheologice care au scos la iveală obiecte de cult, atât bizantine cât și rusești. Aceste descoperiri arheologice au evidențiat faptul că a existat încă de la începutul Evului Mediu o strânsă legătură între Biserica ortodoxă și forțele politice locale, legătură care a permis respingerea acțiunii de prozelitism catolic¹³.

Pentru Dobrogea, informațiile referitoare la prima jumătate a sec. al XIII-lea lipsesc, cauza fiind criza pe care a traversat-o Imperiul bizantin. Cu toate acestea, se știe de existența episcopilor de la Dristra și Vicina, care și-au extins autoritatea și la nord de Dunăre, întărind ortodoxia.

Prin urmare, primele patru decenii ale sec. al XIII-lea au fost marcate de o accentuată presiune catolică și politică în spațiul românesc, presiune care s-a soldat cu anihilarea autonomiilor românești din Transilvania și cu pericolul de a le sufoca și pe cele de la sud și est de Carpați. Tendințele expansioniste ale Regatului ungar și prozelitismul catolic în ținuturile extracarpatică au primit o puternică lovitură din partea mongolilor în 1241. Invazia mongolă în Europa¹⁴ a început cu înfrângerea alanilor, rușilor și cumaniilor la Kalka în 1223 și a continuat, începând cu 1236, cu distrugerea străvechiului centru comercial bulgar de pe Volga. Au urmat asalturile asupra cumaniilor și cnezatelor rusești. Următoarea etapă a constituit-o asaltul asupra Ungariei. Pornite în februarie 1241 din Halici, armatele mongole au înaintat

¹³ Vezi V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în sec. X-XIII. Români și turanici*, Iași, 1985, p.86-87.

¹⁴ Deși pe alocuri inexactă, lucrarea lui A. Sacerdoțeanu, *Marea invazie tătară și sud-estul european*, București, 1933, a rămas de bază în studiul invaziei mongole în Europa. Amintim și alte lucrări: R. Grousset, *op.cit.*, p.329-334; Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 90-101; V. Spinei, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei*, Iași, 1999, p. 90-101; Al. Gonța, *op. cit.*, p.38-73; V. Ciocîltan, *Mongolii și Marea Neagră în sec. XIII-XIV*, București, 1998, p.37-40; B. D. Grecov și A. I. Iacubovschi, *Hoarda de Aur și decăderea ei*, București, 1953.

pe trei direcții spre Ungaria. Primul corp de armată a trecut prin Polonia, al doilea a traversat Carpații prin pasul Poarta Rusiei, având ca țintă directă Ungaria. Cel de-al treilea corp a acționat în teritoriul românesc, atât extracarpatic cât și intracarpatic, anihilând forța militară a românilor¹⁵. Principalul corp de armată comandat de Batu și Sübödei a înaintat direct spre Ungaria, iar pe râul Sajo, oastea regelui Bela al IV-lea a fost complet zdrobită. Pentru a ne da seama de dezastrul suferit de Ungaria este suficient să cităm un contemporan al evenimentelor dramatice din 1241, care afirma sec că „în acest an Regatul ungar, după o existență de 350 de ani a fost nimicite de neamul tătarilor”¹⁶. Deși afirmația pare exagerată, să nu uităm că mongolii au rămas în Ungaria timp de un an. Dar pe cât de neașteptată a fost invazia mongolilor, la fel avea să fie și retragerea lor în ținuturile nord-pontice și caspice. Prin dimensiunea și violența care au caracterizat-o, invazia mongolilor a lăsat urme adânci și greu de vindecat pentru Europa Răsăriteană. Principala urmare a reprezentat-o formarea unui „stat de tip nomad în răsăritul Europei, cu sediul pe Volga”¹⁷, la Sarai, cunoscut sub denumirea de Hoarda de Aur. Acest stat, deși a fost organizat după principii nomade, a fost încă de la întemeiere cea mai mare putere în Europa Răsăriteană¹⁸, ținând cont de întinderea lui și de forța militară de care dispunea¹⁹ și care întrecea cu mult realitățile estului Europei din sec. al XIII-lea, fărâmițat și măcinat de conflicte.

Limitele teritoriale ale Hoardei de Aur sunt greu de stabilit²⁰ din cauza fenomenului de transumanță care făcea ca în anumite momente ale anului granițele să sufere modificări. Spre vest, deși limita hegemoniei mongole era Niprul²¹, totuși aria dominației era mult întinsă, cuprinzând o mare parte a spațiului românesc extracarpatic (Dobrogea, Moldova și Muntenia). Guillaume de Rubruk, care a străbătut Europa Răsăriteană și ulusul giucid, afirma că „de la gurile Donului spre apus până la Dunăre tot este al lor și chiar peste Dunăre spre Constantinopol, Valahia care este țara

---

¹⁵ Informații detaliate bazate pe analiza izvoarelor istorice, referitoare la traseul trupelor mongole în spațiul românesc extracarpatic vezi la A. Decei, *Invazia tătarilor din 1241-1242 în ținuturile noastre după Djami' ot-Tevarikh a lui Fäzî-Lah Râşid od-Din*, în *Relații Româno-orientale*, București, 1978, p. 193-209.

¹⁶ Este vorba despre mărturia analistului bavarez Hermann de la mănăstirea din Niederaltaich. Vezi V. Spinei, *op.cit.*, 1999, p. 414, nota 300.

¹⁷ Ș. Papacostea, *op.cit.*, p. 98.

¹⁸ V. Ciocîltan, *op.cit.*, p.39.

¹⁹ Giucizii au primit de la Ginghiz-han doar 4.000 de mongoli, restul trupelor fiind alcătuite din contingente ale aliaților. Avantajul giucizilor a fost că s-au așezat peste o populație turanică, destul de numeroasă, care avea calități militare asemănătoare cu ale mongolilor.

²⁰ Vezi R. Grousset, *op.cit.*, p.470; B. D. Grecov și A. I. Iacubovski, *op. cit.*, p. 60.

²¹ Ș. Papacostea, *op.cit.*, p. 98-99.

lui Asan și Bulgaria Mică până la Slovenia, toți le plătesc tribut”²². Această dominație mongolă manifestată în spațiul carpato-balcanic a luat locul celei ungare. Invasia mongolă nu a provocat doar slăbirea Ungariei, ci și un regres dramatic al acțiunilor propagandistice catolice în spațiul extracarpatic și în cel est european în general.

Pentru spațiul românesc urmările invaziei au fost: încetarea existenței episcopiei cumane și a dominației cumane asupra Moldovei și Munteniei; slăbirea dominației maghiare asupra Transilvaniei; oprirea expansiunii ungare la sud și est de Carpați, unde locul lor a fost luat de mongoli.

Caracteristici generale ale politicii confesionale mongole

Cu toate că era un stat european și chiar o mare putere, imaginea Hoardei de Aur, așa cum ne este prezentată de misionarii catolici Ioan de Plano Carpini și Guillaume de Rubruk, lasă impresia că, odată intrat pe teritoriul acestui stat, te aflai într-o altă lume, diferită total de orice colț al Europei. R. Grousset a lansat ideea că „Asia începe de la Kiev”²³, ceea ce este normal pentru convingerile medievale. Era firesc în condițiile în care uriașa stepă kâpceacă era locuită de nomazi, care nu numai că și-au adus din Asia tradițiile și obiceiurile, dar le-au și păstrat. În celelalte teritorii ocupate de mongoli, aceștia au adoptat în mare măsură religia și modul de viață al autohtonilor. În China, Kubilai a devenit împărat chinez, iar în Iran, ilhanizii au devenit sultani ai Persiei, fapt firesc deoarece, în aceste zone, mongolii s-au așezat peste populații cu un nivel de cultură mult superior. Giucizii s-au așezat în vechile teritorii locuite de alte popoare migratoare cu care se înrudeau și au respins influențele vecine ale civilizației superioare slavo-bizantină²⁴, dar și influența occidentală, rămânând hani. Mediul natural oarecum similar celui natal și faptul că mongolii s-au așezat peste cumani a permis păstrarea tradițiilor nomade și legislația lui Gînghiz-han.

Despre politica confesională a mongolilor avem foarte puține informații. Ideea generală care s-a reținut și perpetuat în istoriografia universală este că în plan confesional mongolii au fost campionii toleranței, cel puțin în timpul lui Gînghiz-han și a primilor doi urmași ai săi, Ögödei și Göiük. Este știut faptul că în marea lor majoritate mongolii aveau credințe șamaniste, dar în sec. al XIII-lea s-a răspândit și o confesiune creștină, și anume nestorianismul. Această religie a fost adoptată de unele triburi

---

²² A. Sacerdoțeanu, *Guillaume de Rubruk et les Roumains au milieu du XIIIe siècle*, Paris, 1930, p.167-168.

²³ R. Grousset, *op.cit.*, p.474.

²⁴ *Ibidem*, p.473.

mongole, dar, întrucât printre aceștia coexistau numeroase religii aflate pe același plan, toleranța confesională era firească²⁵.

Deși este foarte greu de sesizat în toate detaliile ei, o politică confesională coerentă a existat și a fost implementată chiar de fondatorul Imperiului Mongol, Gînghiz-han. Acesta a promovat în plan religios toleranța. Dacă față de cei care încercau să le reziste, mongolii arătau o cruzime de nedescris, față de cei care se supuneau lui Gînghiz-han s-au dovedit a fi îngăduitori și, pe lângă cruțarea vieții acestora, li se respecta credința. Acest aspect este foarte important, deoarece toleranța promovată de mongoli era reversul politicii dusă de mulți contemporani musulmani sau creștini. Toleranța și lipsa de prejudecăți religioase au reprezentat una din cheile succesului înregistrat de mongoli, Gînghiz-han însuși manifestând o mare îngăduință față de orice credință, dar disprețuind profund dogmele, închistarea spirituală cu pretenția naivă de a deține adevărul absolut.

Numeroase triburi mongole au adoptat creștinismul în varianta lui nestoriană, islamul sau budismul, dar acestea nu se simțeau din cauza credinței lor ca o comunitate aparte de altele. Gînghiz-han a fost cel care a înțeles faptul că religia este o forță care poate fi utilizată conform intereselor lui. El a fost primul care a acordat scutiri de impozite pentru clericii diferitelor religii, iar urmașii săi imediați au continuat această abilă politică confesională. Această politică a fost aplicată cu succes și de hani Hoordei de Aur în spațiul est european, dar mai ales în cel rus unde dominația mongolă a fost extrem de apăsătoare și de lungă durată.

Letopisețele rusești au scos în evidență elemente importante ale acestei politici cu ocazia menționării efectuării recensămintelor (cislă) din 1253 și 1257, cu scopul aplicării unei cât mai eficiente impozitari a populației²⁶. Astfel, în 1257, în letopisețul lui Lavrentie apare următoarea afirmație: „În iarna aceea s-a făcut cislă și întreaga țară rusească a fost numărată, fără a se socoti doar aceia care slujesc bisericii”²⁷. Acest eveniment scoate în evidență că la acea dată Rusia se afla pe deplin sub control mongol, iar pentru aproximativ jumătate de secol impozitele au fost strânse chiar de agenții mongoli stabiliți în teritoriul rus și cunoscuți sub numele de *baskaki*. De la aceste impozite a fost scutit clerul creștin în sec. XIII-XIV. Prin urmare, hani de la Sarai au continuat politica inițiată de Gînghiz-han și au manifestat toleranță religioasă față de alte credințe, între care și față de cea cu adeziunea cea mai mare în rândul supușilor săi – creștin ortodoxă – arătând

---

²⁵ Vezi R. Grousset, *op.cit.*, p. 485.

²⁶ *Ibidem*, p.472; Ș. Papacostea, *op.cit.*, p. 99; B. D. Grecov și A. I. Iacubovski, *op.cit.*, p. 205-219.

²⁷ B. D. Grecov și A. I. Iacubovski, *op. cit.*, p. 205.

faptul că au înțeles că biserica poate ajuta la menținerea poporului în supunere prin autoritatea pe care o avea asupra acestuia. Această politică a fost dusă în mod constant de Hoarda de Aur, indiferent de coloratura religioasă a hanului de la Sarai²⁸.

Politica de toleranță religioasă a fost promovată de Hoarda de Aur și în cadrul relațiilor internaționale. Nevoia vitală de a beneficia de libera circulație prin Strâmători, în scopul desfășurării de relații comerciale și diplomatice cu Genova și Egipt, a facilitat întemeierea încă din 1261 a unei mitropolii ortodoxe la Sarai, acolo unde la rândul lor musulmanii, evreii și armenii își manifestau în libertate credința religioasă, având propriile lăcașuri de cult.

Pentru spațiul românesc, informații privind politica confesională mongolă lipsesc, dar putem face anumite analogii între politica dusă în spațiul rus și cea din cel românesc. De asemenea, elemente ale politicii confesionale mongole pot fi deduse din însăși desfășurarea relațiilor politice în spațiul est-european la care a participat și Hoarda de Aur. Chiar dacă ideea pare forțată, trebuie ținut cont de faptul că pentru Hoarda de Aur un puternic rival în ținuturile de vest era papalitatea. Într-adevăr, șocul invaziei din 1241, deși a fost resimțit din plin de forțele catolice, nu a descurajat papalitatea, aceasta rămânând adepta ideii de cruciadă.

În cadrul Conciliului de la Lyon (1245) a fost elaborată o politică sistematică și coerentă față de problema tătară prin care se urmărea redobândirea pozițiilor pierdute în spațiul extracarpatic și în Rusia, fiind avansată chiar ideea convertirii mongolilor la creștinism. Aceste ambiții ale papalității s-au izbit de neputința Regatului ungar. Ungaria, deși era principala forță catolică răsăriteană, fusese mult slăbită politic și militar. Bela al IV-lea a fost nevoit să reia colaborarea cu cumanii din regat, fapt care a avut ca efect adâncirea crizei interne cu care Ungaria se confrunta de câțiva ani²⁹. Cu toate acestea, papalitatea a continuat să-l preseze cu insistență pe Bela al IV-lea cerându-i să reia expansiunea spre ținuturile extracarpatic, dar acesta, văzând că nu beneficiază de nici un sprijin din partea occidentului, s-a limitat la acțiuni de întărire a capacității de apărare a regatului în ținuturile sale răsăritene și sudice. În acest context a avut loc colonizarea cavalerilor

---

²⁸ Hanii de la Sarai au fost când șamaniști, când musulmani.

²⁹ Regatul ungar se confrunta cu o puternică criză internă cauzată de slăbirea puterii centrale și intensificării procesului de fărâmițare. Bela al IV-lea i-a primit pe cumanii conduși de Kuten în ideea că îi va putea folosi împotriva magnaților și în proiectele de politică externă. Asasinarea lui Kuten a deteriorat relațiile cumanilor cu regalitatea maghiară, dar din lipsă de resurse și soluții, după cum reiese din corespondența regelui Bela al IV-lea cu Papa Inocențiu al IV-lea, regele a fost nevoit să reia colaborarea cu cumanii. DIR, C, veacul XI, XII, XIII; 1, p.345-346.

ioaniți în Țara Severinului cu misiunea de a apăra regatul de o nouă invazie mongolă. Diploma din 1247 „scoate în evidență faptul că formațiunile statale românești aflate într-un stadiu avansat de organizare”³⁰ riscau să iasă din aria de dominație a Ungariei. Presupunem, de asemenea, existența în cadrul acestor formațiuni politice a unor structuri ecleziastice românești.

Aducerea ioaniților a avut însă mai multe scopuri. În primul rând s-a sperat o consolidare a stăpânirii maghiare la sud de Carpați, o întărire a capacității de apărare a regatului în aceste părți și chiar recucerirea Cumaniei aflată „sub obediența mongolilor”³¹. În al doilea rând, aducerea ioaniților a însemnat o nouă încercare de manifestare a prozelitismului catolic la sud de Carpați cu speranța reluării ofensivei spre răsărit unde urma a fi reînființată episcopia cumană. Plecarea ioaniților, la puțin timp după venirea lor, a lăsat flancul sudic al Ungariei descoperit. Acest eșec înregistrat de Ungaria, dar și de papalitate, nu a descurajat forțele catolice acestea reușind să creeze un vast front antitătar care se întindea de la Marea Baltică la Marea Neagră. Acest front alcătuit din Polonia, Ungaria, Lituania și Ordinul Teutonic reprezenta o serioasă amenințare pentru frontiera apuseană mongolă. În acest front a fost atras și Haliciul al cărui cneaz, Roman, a acceptat să treacă la catolicism. În aceste condiții pentru Hoarda de Aur religia catolică, prin reprezentanții ei, s-a dovedit a fi principala forță care îi contesta autoritatea în spațiul est-european. Prin urmare, era de așteptat o reacție din partea mongolilor. Ea a avut loc în 1260, când, deși angajată cu trupe la sud de Caucaz³², Hoarda de Aur a declanșat o puternică campanie militară, în urma căreia Haliciul a fost adus într-o apăsătoare dependență, iar celelalte țări au fost grav afectate. În acest fel Hoarda de Aur și-a afirmat încă o dată întâietatea în estul și sud-estul Europei.

Șocul invaziei din 1241 și acțiunea mongolă din 1260 au redus la minimum influența papei în Regatul ungar și au blocat pentru o perioadă îndelungată programul prozelitismului catolic spre răsărit. Presiunea crescândă a mongolilor, concretizată în 1260, a scos în evidență ineficacitatea Romei și a puterilor apusene de a organiza o cruciadă antimongolă. Principala urmare a acestei constatări a fost decăderea influenței papei în Ungaria întărită și de reacții adverse în raport cu directivele Romei. Bela al IV-lea, sătul de promisiuni neconcretizate, l-a amenințat pe papă că va

---

³⁰ Șt. Ștefănescu, *Istoria medie a României. Partea întâi. Principatele române – originea și afirmarea lor*, București, 1991, p.98.

³¹ V. Spinei, *op.cit.*, 1999, p.432.; vezi și scrisoarea regelui Bela al IV-lea către Papa Inocențiu al IV-lea din 1250 în DIR, C, veacul XI, XII, XIII, 1, p.345.

³² Este vorba despre participarea trupelor giucide la ultima campanie panmongolă în urma căreia a fost cucerită Persia și a luat naștere Ilhanatul.

accepta colaborarea cu tătarii după ce a reluat-o pe cea cu păgânii cumani³³. Toate acestea se întâmplau la doar două decenii de când regele jurase că va lupta împotriva ereticilor.

Acțiunea mongolă din 1260, deși nu a avut amploarea și forța celei din 1241, și-a îndeplinit obiectivul. Blocul catolic a fost spart, iar spațiul extracarpatic a beneficiat de înlăturarea influenței maghiare și a pericolului catolic, ceea ce a permis micilor autonomii românești (cnezate și voievodate) să evolueze spre state. Această afirmație este întărită de acțiunea lui Litovoi, care și-a întins autoritatea asupra unei mari părți a Olteniei și a refuzat să mai recunoască suzeranitatea Ungariei, astfel îndrăznind o confruntare cu armata regală. Această acțiune confirmă faptul că voievodul român era conștient de slăbiciunile Regatului ungar și că se baza pe o putere militară proprie considerabilă. Regatul ungar a reușit să impună recunoașterea suzeranității în Oltenia, dar la est de Olt aceasta nu a fost posibilă. Un argument în acest sens este tentativa nereușită a papei Nicolae al III-lea, din 7 octombrie 1278, de a reînvia episcopia cumană cu centrul pe Milcov³⁴. În document este amintită distrugerea orașului de către tătarii în 1241 și încetarea existenței, pentru mai bine de 30 de ani, a locuitorilor catolici – fugiți în Transilvania ori dispăruți în tumultul evenimentelor. Deși papa a insistat pentru reînființarea episcopiei, o revenire a ungarilor la est de Carpați era imposibilă în condițiile în care întreg spațiul sud-est european se afla într-o strictă obediență mongolă³⁵.

Cu toate că Ungaria și celelalte forțe catolice central-est europene se aflau în imposibilitatea de a alcătui o alianță capabilă să amenințe hegemonia mongolă, totuși hani de la Sarai au preferat să fie prevăzători. Așa cum a observat Nicolae Iorga³⁶, hani mongoli au tratat cu dispreț pe suveranii Europei apusene, dar papa a fost mereu privit cu respect, tocmai pentru că era capul unei biserici foarte puternice și putea să-și impună autoritatea asupra capetelor încoronate. De aceea hani giucizi, înțelegând că dușmanul Bisericii catolice era Biserica ortodoxă, a sprijinit-o pe cea din urmă, atât în spațiul rus cât și în cel carpato-balcanic, apropiindu-și astfel forțele politice locale, care aveau de ales între dominația ungară și cea mongolă. Evident lumea ortodoxă și implicit românii din spațiul extracarpatic au preferat dominația mongolă, care oferea totală libertate religioasă.

Regresul Ungariei în spațiul extracarpatic a coincis cu revenirea la Dunărea de Jos a Bizanțului. În 1261 Mihail al VIII-lea Paleologul a recucerit

---

³³ Vezi nota 30.

³⁴ DRH, D, I, p.29.

³⁵ Aventura regelui Ladislau al IV-lea Cumanul din 1284, care a trecut la est de Carpați în încercarea de a-i readuce pe cumani în regat, a avut ca urmare, un raid devastator efectuat de Nohai. Reacția hanului de la Dunăre a pus Regatul ungar la respect.

³⁶ N. Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, București, 1985, p.127.

Constantinopolul și a restaurat Imperiul bizantin. Acest eveniment a avut urmări deosebite și pentru spațiul românesc. Beneficiind de o situație internațională favorabilă și de interesul manifestat de giucizi pentru libertatea Strâmtorilor, Mihail al VIII-lea a încercat să reia o parte din teritoriile de altă dată ale Imperiului bizantin, și în această direcție a acordat o atenție deosebită litoralului Mării Negre și Dobrogei. Astfel, în 1262-1263 „insulele paristriene”³⁷ au recunoscut autoritatea Bizanțului, iar în Dobrogea au fost colonizați, în număr considerabil, turcii selgiucizi³⁸. În acest fel Bizanțul a revenit la Dunărea de Jos, însă pentru scurt timp. Deteriorarea relațiilor cu Saraiul a avut ca efect regresul politic și militar al Bizanțului în acest spațiu și instalarea temeinică a mongolilor în zonă³⁹. În 1265 a fost înființat un comandament militar mongol, în părțile apusene ale Hoardei de Aur, cu scopul menținerii sub control a Bizanțului pentru a garanta libertatea Strâmtorilor, dar și pentru o supraveghere mai atentă a principalului pion al papalității și anume Ungaria.

Dacă din punct de vedere politic, Bizanțul și-a făcut tot mai slab simțită prezența la Dunărea de Jos, lucrurile au stat diferit în plan religios. Restaurația bizantină din 1261 a avut efecte notabile pe plan religios, patriarhia constantinopolitană desfășurând o intensă activitate dincolo de granițele imperiului în întreaga lume ortodoxă. Dacă în plan politic succesele Bizanțului pot fi puse sub semnul îndoielii uneori, în plan religios acesta a știut să profite de pe urma participării la alianța antiilhanidă și a obținut unele favoruri din partea Hoardei de Aur, la Sarai fiind înființată o mitropolie ortodoxă⁴⁰. Patriarhia ecumenică a încercat să întărească Biserica ortodoxă grav zdruncinată de acțiunea prozelitismului catolic. Au fost înființate episcopii și mitropolii, activitatea Bizanțului în acest sens aflându-se în contrast izbitor cu situația politică a acestuia. În teritoriul românesc restaurația bizantină a fost urmată de o intensificare a activității în plan ecleziastic, ortodoxia fiind consolidată. Deși în intervalul 1265-1300 dominația mongolă a fost tot mai apăsătoare, în condițiile politicii duse de Nohai, totuși această dominație a asigurat în acest interval de ani un climat de liniște și siguranță care a permis dezvoltarea unor intense relații comerciale,

---

³⁷ Vezi cuvântarea panegirică a retorului Mihail Holobolos dedicată lui Mihail al VIII-lea Paleologul în FHDR, III, p.455.

³⁸ Vezi A. Decei, *Problema colonizării turcilor selgiucizi în Dobrogea în sec. al XIII-lea, în Relații...*, p. 169-193.

³⁹ Cu toate că se afla în alianță cu Hoarda de Aur, Mihail al VIII-lea a fost nevoit să închidă Strâmtorile, la presiunea Ilhanatului. În aceste condiții contactele diplomatice dintre Sarai și Cairo au fost blocate, la fel și comerțul euro-asiatic care era vital pentru subzistența statului mongol.

⁴⁰ Vezi V. Ciocîltan, *op.cit.*, p. 83-84 și notele 19, 21.

dar și desfășurarea de activități ecleziastice. Astfel se poate constata o creștere a importanței episcopiei de la Vicina. Prosperitatea economică a Vicinei⁴¹ în a doua jumătate a sec. al XIII-lea s-a datorat climatului de liniște asigurat de mongoli. Aceștia au sesizat importanța economică a Dunării de Jos, zonă care a reprezentat un magnet pentru genovezi și greci, primii punând bazele unor importante emporii comerciale. Dezvoltarea economică a zonei și climatul de liniște și securitate oferite de *pacea mongolă* au determinat patriarhia ecumenică să ridice episcopia de Vicina la rang de mitropolie. Acest eveniment, precum și faptul că la Dunărea de Jos, în marile orașe Vicina, Isaccea, Chilia și Păcuilul lui Soare fințau mănăstiri și biserici franciscane alături de cele ortodoxe, scoate în evidență toleranța religioasă manifestată de mongoli. Ridicarea episcopiei de Vicina la rang de mitropolie a avut loc în anul 1285⁴², an în care Nohai și-a instalat centrul de putere la Isaccea. Aparent, această mutare ar fi trebuit să aibă ca urmare creșterea pericolului pentru structurile ecleziastice ortodoxe, dar nu a fost așa. Dimpotrivă, instalarea lui Nohai la Isaccea a adus la Dunărea de Jos un plus de liniște și securitate care permitea desfășurarea activităților economice necesare susținerii financiare a centrelor ecleziastice.

Mitropolia de Vicina a fost prima care a păstorit pe românii de la Dunărea de Jos și din spațiul extracarpatic după ce secole la rând aceștia s-au aflat în dependența mitropoliilor bulgare s-au rusești⁴³. Faptul că în perioada 1273-1285 în Dobrogea și în sudul Moldovei au fost descoperite monede, care aveau pe avers tamghaua lui Nohai, iar pe revers legende creștine în limba greacă și imaginea acvilei bicefale⁴⁴, scoate în evidență politica de toleranță religioasă dusă de mongoli, de care s-au bucurat creștinii de la Dunărea de Jos: ortodocși și catolici. În același spațiu se găseau structuri ecleziastice ortodoxe care satisfăceau necesitățile spirituale ale mării majorității a populației, dar și misiuni franciscane care n-au avut nici o

---

⁴¹ Vezi M. Balard, *Le Romanie génoise (XIIe début du XVe siècle)*, II Rome 1978, p. 85. și Gh. I. Brătianu, *Vicina I. Contributions à l'histoire de la domination byzantine et du commerce génoise en Dobrogea*, în *Academie Roumaine. Bulletin de la Section Historique*, t. X, București, 1923, p. 113-189.

⁴² În anul 1285 avem prima mențiune documentară privind existența mitropoliei de Vicina, dar este posibil ca ea să fi fost ridicată la acest rang cu cel puțin un an mai devreme. Vezi P. Ș. Năsturel, *Les fastes épiscopaux de la métropole de Vicina*, în *Byzantinische-Neugriechische Jahrbücher*, 21, 1971, p.32-41.

⁴³ Vezi V. Spinei, *op.cit.*, 1999, p.143 și idem, *Moldova în sec. XI-XIV*, București, 1982, p.233-235. El aduce ca argument descoperiri arheologice care indică coexistența cruciulițelor bizantine cu cele rusești.

⁴⁴ Vezi E. Oberländer-Târnoaveanu, *Începuturile prezenței tătarilor în zona Gurilor Dunării, în lumina documentelor numismatice*, în *Originea tătarilor. Locul lor în România și în lumea turcă*, București, 1997, p. 102, nota 27.

legătură cu prozelitismul catolic. Ele satisfăceau cerințele populației catolice alcătuită din corăbieri și negustori genovezi. Aceste misiuni catolice erau întâlnite doar în centrele urbane, nu doar la Dunărea de Jos, ci în toată Hoarda de Aur. Mutarea lui Nohai la Isaccea nu a schimbat cu nimic situația și nici atitudinea mongolilor față de creștinism.

Toleranța mongolă în plan religios a permis Constantinopolului să ducă o intensă activitate ecleziastică în teritoriile îndepărtate, suplinind astfel neputința politică și militară a imperiului.

Izbucnirea războiului civil din Hoarda de Aur dintre Nohai și autoritatea centrală reprezentată de Tokta a afectat spațiul Dunării de Jos, aici având loc unele transformări: centrele economice au cunoscut un puternic regres, iar unele chiar au fost distruse. Cu toate acestea, mitropolia de Vicina și-a păstrat un real prestigiu precum și rolul de ambasador al Bizanțului în lumea barbară. Sugestiv este faptul că alanii au cerut azil politic împăratului bizantin prin intermediul mitropolitului de Vicina⁴⁵. Prin urmare conflictul intern de la sfârșitul sec. al XIII-lea, deși a provocat unele distrugerii și un recul economic, nu a afectat structurile ecleziastice, ceea ce înseamnă că și în astfel de momente tulburi mongolii au continuat să manifeste toleranță în plan religios.

Această toleranță s-a simțit constant în politica confesională a Hoardei de Aur chiar dacă unii dintre hani, precum Berke, au fost musulmani. Berke, care are meritul de a fi organizat statul mongol din Kâpciak și a stabilit principalele direcții de politică externă care vizau recuperarea teritoriilor transcaucaziene, s-a convertit la islam și a încercat să impună această religie în stat. Deși este considerat de istorici autorul islamizării Hoardei de Aur, cred totuși că este o afirmație care trebuie nuanțată. Trecerea lui la islam a avut la bază motive politice⁴⁶, iar despre o islamizare masivă a ulusului giucid în sec. al XIII-lea nu poate fi vorba în condițiile în care au mai fost hani șamani, precum Tokta. Prin urmare, indiferent de apartenența religioasă a hanilor de la Sarai, politica confesională mongolă a rămas, în linii mari, neschimbată.

După 1300 la Dunărea de Jos au avut loc schimbări politice importante cu implicații și pe plan religios.

Desființarea hanatului nohaizilor a avut ca efect diminuarea prezenței tătare în zonă, iar Dobrogea și sudul Basarabiei au intrat sub autoritatea

---

⁴⁵ G. Pachimeres/FHDR III p. 451-453 și N. Gregoras/FHDR III p. 509-511.

⁴⁶ Ilhanii, deși musulmani nu au ezitat să caute alianța cu forțele creștine din Țara Sfântă împotriva Egiptului. Berke, din nevoia vitală de a încheia alianța cu Egiptul mameluc și de a declanșa luptele cu Ilhanatul, nu a ezitat și s-a convertit la islam, încercând să dea acestei alianțe o importanță religioasă, iar războiului un caracter sfânt.

țarului bulgar Teodor Svetoslav⁴⁷, dar în condițiile în care Bulgaria aproape că era considerată o provincie a Hoardei de Aur⁴⁸. Deși dependent de Sarai, Teodor Svetoslav a devenit cel mai important factor politic în Balcani, întrucât a beneficiat de sprijinul contingentelor tătare lăsate de Tokta în zonă.

Diminuarea prezenței tătare în ținuturile românești a avut loc într-un moment în care Regatul ungar atingea apogeul crizei provocat de stingerea dinastiei Arpadiene. În consecință, nu se mai pune problema, cel puțin momentan, de reluare a ofensivei politice și religioase la sud și est de Carpați. Prelungirea crizei din Regatul maghiar și retragerea mongolă au avut loc la începutul sec. al XIV-lea, iar aceste evenimente au favorizat procesul de unificare și cristalizare a formațiunilor prestatale din Muntenia și Oltenia, care a dus în final la întemeierea Țării Românești de către Basarab I.

Retragerea mongolilor din ținuturile dunărene, în 1302, în dauna Bulgariei – țară ortodoxă – a avut ca efect o întărire semnificativă a ortodoxiei și desfășurarea de activități religioase la nord de Dunăre, unde probabil Basarab avea alături un episcop ortodox subordonat mitropoliei de Vicina.

Schimbarea petrecută a avut urmări grave pentru mai vechii susținători ai lui Nohai. Alanii, în 1302, au cerut azil politic Imperiului bizantin prin intermediul mitropolitului de Vicina. Acest gest a scos în evidență faptul că structurile ecleziastice ortodoxe din Dobrogea erau bine încheiate și aveau ramificații în Moldova și Țara Românească. Turcii selgiucizi, din Dobrogea, au suportat din plin excesele țarului bulgar manifestate cu precădere în plan religios. Politica ortodoxă fanatică a țarului bulgar a lovit în selgiucizii musulmani, aceștia având ca termeni ai alternativei: părăsirea țării – ceea ce unii au și făcut, revenind în Anatolia – sau convertirea la creștinism⁴⁹. Politica autoritară a lui Svetoslav s-a făcut simțită și la nord de Dunăre, unde bulgarii s-au făcut vinovați de moartea minoritului italian Angelus de Spoleto, la Cetatea Albă. Aceste acțiuni, pe de o parte antimusulmane, iar pe de altă parte antigenoveze (Spoleto) și anticatolice, au fost posibile din două motive: hanul Tokta era șaman și nu-l interesa soarta selgiucizilor care în trecut au constituit o componentă importantă a puterii lui Nohai și, în al doilea rând, Tokta se afla în conflict

---

⁴⁷ Gh. I. Brătianu în *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, București, 1935, p.72, explică faptul că stăpânirea bulgară la nordul Dunării se datora relației personale pe care o avea țarul bulgar cu hanul de la Sarai.

⁴⁸ V. Ciocîltan, în *Hegemonia Hoardei de Aur la Dunărea de Jos. (1301-1341)*, în „RI”, V,1994, 11-12, p.1099-1118 aduce argumente mărturiile cronicarilor al-Mufaddal și al-Umari.

⁴⁹ Vezi A. Decei, *Problema colonizării...*, p.174.

deschis cu genovezii, pe care i-a și alungat de la Caffa⁵⁰. Prin urmare aceste măsuri, care în aparență contravin și contrazic politica de toleranță religioasă promovată de mongoli, trebuie privite ca făcând parte din politica generală a Hoardei de Aur la care s-au adăugat excesele țarului bulgar. Aceste acțiuni au creat însă o permanentă stare de insecuritate care a afectat climatul economic de la Dunărea de Jos, iar vechile centre comerciale Vicina, Isaccea și Cetatea Albă au început să decadă. Moartea lui Tokta (1312) nu a schimbat cu nimic situația politică din zonă. Noul han, Özbek (1313-1342), preocupat și el de problema recucerii teritoriilor transcaucaziene, a menținut neschimbată situația din zonă cel puțin până la moartea lui Teodor Svetoslav.

Spațiul românesc în timpul lui Özbek și retragerea mongolă

Özbek a fost ultimul mare han al Hoardei de Aur. Acesta l-a menținut pe Teodor Svetoslav ca principal factor politic la Dunărea de Jos și în Balcani până în 1322 când a murit. Acest eveniment s-a suprapus cu eșecul tentativei Saraiului de a relua colaborarea cu Egiptul împotriva Ilhanatului și a reocupării teritoriilor transcaucaziene. Una dintre consecințele acestui insucces a fost re-orientarea privirilor Saraiului spre părțile apusene, unde a dus o politică activă, care a avut ca efect întărirea suzeranității asupra Bulgariei și Țării Românești. În timpul lui Özbek, Hoarda de Aur a atins apogeul puterii sale. Özbek s-a implicat activ în problemele interne ale Bulgariei, rezolvând chestiunea succesiunii la tron. În acest sens, despotul de Vidin, Mihail al III-lea Șișman a fost înscăunat ca țar la Târnovo realizându-se astfel o mărire a Bulgariei balcanice. Spunem balcanice, deoarece - conform lui Nikefor Gregoras – începând cu Mihail al III-lea Șișman, Bulgaria a pierdut posesiunile ei nord dunărene⁵¹. Practic Bulgariei i-a fost luat sudul Basarabiei, scopul fiind realizarea unei legături directe între litoralul nordic al Mării Negre și ținuturile dintre Dunăre și mare. Așadar, prezența politico-militară a tătarilor între Dunăre și mare, cât și de-a lungul Dunării s-a consolidat. Această consolidare s-a produs într-un moment în care Regatul ungar redresat sub Carol Robert de Anjou a început să-și manifeste veleitățile ofensive la sud de Carpați, amenințând tânărul stat Țara Românească. În fapt, Regatul ungar consolidat a reluat ofensiva politică și religioasă în spațiul carpato-balcanic. Acest lucru l-a sesizat și Özbek, care și-a impus suzeranitatea asupra Bulgariei și Țării Românești. În timpul lui

---

⁵⁰ Genovezii erau acuzați de Tokta că vindeau copii tătarilor și cumaniilor în Egipt, iar această practică risca să ducă la diminuarea drastică a capacității militare a Saraiului, în condițiile în care războiul cu Nohai și cei patru ani de secetă au avut ca efect diminuarea capacităților militare. Vezi V. Ciociltan, *op.cit.*, p.149-152.

⁵¹ Vezi V. Ciociltan, *op.cit.*, p.251, nota 157.

Özbek prezența tătarilor la Dunărea de Jos nu a mai fost necesară pentru a supraveghea Bizanțul, ci pentru a contracara expansionismul ungar care s-a manifestat sub Carol Robert de Anjou. Özbek este cel care a înțeles că nu este necesară prezența masivă mongolă în zonă, fiind suficientă crearea unui „bloc comun de interese comune”⁵² aflat sub suzeranitatea sa și care să lupte împotriva tentativelor expansioniste ale Ungariei și Serbiei. Acest bloc era alcătuit din Țara Românească și Bulgaria. Bulgarii, românii și tătarii s-au regăsit luptând împreună în 1323 împotriva bizantinilor⁵³ și în 1330 la Velbujd împotriva Serbiei lui Ștefan Dușan. Faptul că mongolii au supervizat toate aceste acțiuni reiese din urmările luptei de la Posada din 1330, când Basarab a reușit singur să-l învingă pe Carol Robert de Anjou. În anul următor s-a produs efectul atacului ungar asupra Țării Românești, când trupele tătare au năvălit în Transilvania și au produs însemnate pagube⁵⁴.

Politica dusă de Özbek a favorizat Țara Românească. Aceasta, deși plătea tribut tătarilor, s-a bucurat de o mai mare libertate decât dacă s-ar fi aflat sub obediență ungară. Dominația mongolă asupra Țării Românești a fost una indirectă, care a lăsat țării autonomie internă.

În ținuturile dominate direct de tătari situația a fost cu totul alta. Ne referim la Dunărea de Jos, unde mongolii în timpul lui Özbek au provocat decăderea aproape în totalitate a centrelor urbane care aveau legături strânse cu Bizanțul, atât comerciale cât și ecleziastice. Atitudinea ostilă față de Bizanț s-a manifestat după 1321 și părea inexplicabilă, cu atât mai mult cu cât imperiul bizantin nu mai reprezenta de mult o forță militară și nici o amenințare pentru teritoriile dependente de Sarai. Prin urmare, problemele apărute în relațiile tătaro-bizantine au avut o altă cauză și anume, încercarea lui Özbek de a relua legăturile diplomatice cu Egiptul. Primul pas în această direcție a fost făcut prin readucerea genovezilor la Caffa. Reglementarea raporturilor cu genovezii a avut dublu scop: relansarea comerțului intercontinental, întrerupt în timpul lui Tokta, și reluarea tratativelor cu Egiptul în vederea refacerii alianței anti-ilhanide. În 1313 genovezii au revenit la Caffa și în scurt timp au primit dreptul de a fortifica această așezare, semn al dreptului de posesiune a acestui teritoriu. Relațiile cu Egiptul s-au dovedit a fi mai greu de reluat, deoarece mamelucii musulmani evitau să lupte împotriva Ilhanatului, stat musulman de asemenea, alături de Hoarda de Aur, stat parțial islamizat. Dată fiind această situație, Özbek a dus „o politică fermă și constantă de islamizare” a Hoardei de Aur⁵⁵. În prima

---

⁵² Idem, *art. cit.*, p.1109.

⁵³ I. Cantacuzino/FHDR III, p.483-485.

⁵⁴ Vezi Al. Gonța, *op. cit.*, p.109.

⁵⁵ *Ibidem*, p.105

parte a domniei, în continuare, mongolii au manifestat toleranță față de creștini, iar contemporanii chiar au sesizat bunăvoința manifestată de Özbek față de catolici și simpatia față de papa de la Avignon⁵⁶. Această bunăvoință avea legătură cu demersurile Saraiului de a reglementa raporturile cu genevezii, dar era în contrast cu atitudinea sa față de Biserica ortodoxă constantinopolitană. Această atitudine de adversitate s-a soldat cu încetarea existenței a câtorva mitropolii constantinopolitane din lumea tătară⁵⁷. Ea s-a produs în perioada 1321-1322 când, în Crimeea, grecii au fost alungați din marile centre comerciale, iar lăcașurile de cult ortodoxe au fost profanate de tătari⁵⁸. Evenimentele au devenit dramatice, iar în 1330 sfântul Ioan cel Nou a fost omorât la Cetatea Albă de tătari, la instigarea unui corăbier „de erezie latinească”⁵⁹. Deși aceste acțiuni, de pe teritoriul Hoardei de Aur, lasă impresia că este vorba despre fanatism religios a lui Özbek, s-a putut observa că acest curent i-a atins doar pe creștinii ortodocși. Explicația acestui fenomen este dată de evenimentele tulburi care au avut loc în Egipt în 1321. Aici creștinii au fost prizonieri de musulmani, iar Özbek a dorit să arate sultanului mameluc că și el duce o luptă aprigă împotriva creștinilor. Cum nu putea lovi în genezezi, întrucât ar fi lovit în propriile interese, a direcționat acțiunile fanaticilor musulmani către greci, creștini și ei, dar ortodocși și inutili Saraiului⁶⁰. Prin urmare, după 1321 în Hoarda de Aur, pentru mai bine de un deceniu – timp în care Özbek a sperat să înnoade alianța antiilhanidă cu Egiptul – mongolii au manifestat o totală intoleranță față de Biserica ortodoxă.

Vicina, reintrată sub control tătar, a trecut prin momente dramatice. Nu cunoaștem dacă între 1323-1339 aici a mai venit vreun mitropolit să păstorească. Nu trebuie să uităm faptul că mitropoliile ortodoxe din afara lumii bizantine își încetau uneori existența pentru anumite perioade de timp din cauza insecurității.

În cele aproape două decenii Biserica ortodoxă a înregistrat un regres la nivel de structuri ecleziastice pe întreg teritoriul Hoardei de Aur. Starea de insecuritate îi determina pe mitropoliții proaspăt numiți să refuze deplasarea la sediul primit, preferând să stea în Constantinopol. Cu siguranță că la fel s-a petrecut și cu Vicina. Starea de insecuritate existentă în zonă a fost cauza încetării temporare a existenței mitropoliei de la Vicina, iar sinodul din

---

⁵⁶ Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p.60.

⁵⁷ Vezi P. Diaconu, *Despre căderea Vicinei sub tătari*, în *Pe drumul credinței*, HDM Press Inc., 1995, p.74-75

⁵⁸ Vezi V. Ciocîltan, *op.cit.*, p.177 și notele 208, 211 și Gh. I. Brătianu, *Recherche...*, p.76.

⁵⁹ V. Spinei, *Moldova...*, p.201. Vezi și Gh. I. Brătianu, *Recherche...*, p. 73, 113-114.

⁶⁰ Pentru evenimentele anticreștine din Egipt și Hoarda de Aur, vezi V. Ciocîltan, *op.cit.*, p.177.

Constantinopol nu a reușit să-i determine pe mitropoliții numiți să-și preia postul primit. Abia în 1337 avem informații despre numirea lui Macarie ca mitropolit al Vicinei, acesta fiind pus să jure că nu va părăsi postul decât cu încuviințarea patriarhului și a sinodului din Constantinopol⁶¹.

Politica confesională dusă de Özbek a afectat doar teritoriile aflate sub stăpânirea sa directă, nu și Țara Românească care, alături de Bulgaria, a primit sprijin și protecție contra Ungariei. Putem afirma că această paranteză de fanatism religios musulman, care a lovit Biserica ortodoxă, a avut cauze exclusiv politice și de conjunctură. Din păcate aceste acțiuni și decăderea Hoardei de Aur, care s-a produs după moartea lui Özbek, au creat o stare de insecuritate care, în cele din urmă, l-a determinat pe Iachint, mitropolit de Vicina, să caute protecție la Curtea de Argeș la domnitorul Țării Românești, Nicolae Alexandru.

Dispariția dominației mongole în zonă, accentuarea stării de haos din Balcani sunt elemente care au contribuit la perpetuarea stării de insecuritate astfel că nu mai era posibilă ființarea în bune condiții a mitropoliei din Vicina. Prin urmare, hotărârea mutării mitropoliei la Curtea de Argeș⁶² a fost una firească, deoarece aici existau condiții economice și securitate politică care asigurau necesarul unei bune funcționări. Această acțiune a venit în întâmpinarea repetatelor cereri adresate de voievodul Țării Românești, Nicolae Alexandru, Patriarhiei constantinopolitane. În condițiile în care Iachint părăsise de ani buni Vicina în favoarea Argeșului, întemeierea mitropoliei Țării Românești a însemnat recunoașterea unei stări de fapt.

Prin acest act Țara Românească s-a înzestrat cu instituțiile supreme ale statului de sine stătător, puterea laică și puterea ecleziastică legată direct de Constantinopol, unul din cele două centre de legitimare spirituală din Evul Mediu.

Acțiunea încununată de succes a lui Nicolae Alexandru a însemnat înfruntarea directă a pretențiilor de suzeranitate ale Ungariei asupra Țării Românești într-un moment în care presiunea catolică devenise tot mai apăsătoare. În acest fel s-a creat în Țara Românească un cadru autonom de viață bisericească care avea strânse legături cu Bizanțul, ortodoxia putând să se opună cu succes acțiunilor de prozelitism catolic.

Retragerea mongolă, făcută sub presiunea militară româno-ungară, nu a avut ca efect revenirea Ungariei la sud de Carpați, așa cum a sperat Ludovic I, ci desăvârșirea procesului de creare a Țărilor Române, din punct de vedere

---

⁶¹ Vezi P. Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 38.

⁶² Vezi informații suplimentare privind Structurile ecleziastice românești din sec. XIII-XIV și întemeierea mitropoliilor Țării Românești și a Moldovei la M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, București, 1991, p. 234-261.

teritorial și instituțional, ca state de sine stătătoare. Așa cum s-a putut observa, încheierea acestui proces a fost posibilă și datorită climatului de siguranță și toleranță prin care s-a caracterizat dominația mongolă. Presiunea exercitată de Hoarda de Aur asupra Regatului ungar a oprit, pentru mai mult de jumătate de secol, ofensiva politică și religioasă a acestuia în spațiul extracarpatic. Această stare de fapt, coroborată cu politica de toleranță manifestată de mongoli în plan religios, a permis instituțiilor ecleziastice românești să se dezvolte. Dacă în prima jumătate a sec. al XIII-lea documentele menționează doar „pseudo-episcopi”, pentru mijlocul sec. al XIV-lea se constată un progres remarcabil încununat cu întemeierea Mitropoliei Țării Românești.

Galați